

Tugt og utugt på Tåsinge i det 18. århundrede

Af Peter Henningsen

At være karl eller tjenestepige i 1700-tallets Danmark var ikke altid lige let, da navnlig ikke, hvis man havde været svag i sjælen og hengivet sig til kødets lyster uden at være lovformeligt ægteviet eller i det mindste trolovet. – Og når man betænker, at ægteskabsalderen i datidens landbosamfund lå omkring de 30 år for mænd og 28 år for kvinder, er det da heller ikke svært at forstå, hvis man lod sig lede i fristelse.

Havde man først gjort sig skyldig i sligt usaligt levned og forvorpen løsagtighed, datiden kaldte det »at begå lejermål«, så vankede der: Ikke alene skulle synderne erlægge en klækkelig bøde til deres herskab, men de skulle tillige stå offentligt skrifte i sognekirken og bekende deres begangne synd for menigheden og slutteligt bede om dennes tilgivelse.

Den bøde, man var pligtig at betale, stod nedfældet i Christian V's Danske Lov fra 1683. Heri hed det, at de utugtige mænd måtte bøde med 24 lod sølv til deres herskab, mens kvinder slap med 12 lod. I rede penge betød det henholdsvis 12 og 6 Rdlr., og det var en ganske betragtelig sum penge: I 1700-tallet tjente en karl således omkring 10 Rdlr. årligt og en tjenestepige ca. det halve! Med andre ord var det mere end en årsløn, der skulle erlægges til det højvelbårne herskab på herregården. Ikke underligt, hvis en karl kunne få sved på panden ved den blotte tanke.

Men næsten lige så alvorligt var det offentlige skriftemål: Her måtte den usædelige stå alene for menigheden og bekende sin synd, udholde den store skam og ydmygt bede om tilgivelse. Først når denne »disciplin« var udstået, kunne man genoptages som et fuldgyldigt medlem af menigheden og modtage den hellige nadver. At gå jævnligt til alters – Herrens bord – og modtage nadveren var i datiden forudsætningen for, at man kunne blive trolovet, gift, fæste gård eller hus eller for at købe fast ejendom. Den, der ikke gik regelmæssigt til Guds bord, blev udelukket fra alle disse herligheder. Det var altså ikke sådan til at spøge med.

Havde en ugift pige først været så ulyksalig at være blevet besøvet eller en karl at være udlagt som barnefader, ja, så kunne man med usvigelig sikkerhed regne med, at herskabet på godset inden længe ville komme anstigende med krav på lejermålsbøderne, og hvor skulle et fattigt tjenesttyende skaffe de mange penge fra? For karlene gjaldt det, at de kunne forsøge at befri sig fra faderskabet ved at aflægge benægtelsesed på tinget, men dette var ikke så ligetil, som det umiddelbart lyder: Man kunne jo risikere at skade sin saligheds sag, hvis man begik mened, og desuden kunne man blive stemplet som meneder, løgner og utroværdig i lokalsamfundet, hvis man løj i retten. Det var ikke noget, man gerne

udsatte sig selv for, eftersom ens gode ry og rygte var af altoverskyggende betydning for den personlige velfærd og trivsel i landsbyen: Den æreløse kunne man ikke lide på, og i realiteten betød det udstødelse af samfundet. Denne angst for at begå falsk ed ser vi et slående eksempel på i 1731, da karlen Jens Nielsen i Strammelse beskyldte Maren Hansdatter sammesteds for vrangeligt at have udlagt ham som barnefader. Jens stævnedede hende til birketinget, for at hun skulle høre hans benægtelsesed, og i retten tilbød Jens da straks at aflægge denne.

Birkedommeren ville dog først høre, hvad Maren kunne have at sige, »hvortil hun da svarede, at det gerne kunne stå ham frit for derfor at gøre benægtelsesed, men imidlertid beskyldte ham, at hun ingen anden barnefader til sit barn end bemeldte Jens Nielsen vidste«. Ved det næste retsmøde fastholdt hun sin beskyldning, og dommeren spurgte da strengt, om Jens »med en god og ren samvittighed kan gøre sin ed, at han ikke har haft omgængelse med Maren Hansdatter, som her for retten er mødt, hvorefter barn kan avles?«. Nu blev Jens imidlertid noget betænkelig: Det forholdt sig nemlig på den måde, sagde han, »at han kan og vil gøre sin ed, at han ikke er Maren Hansdatters barnefader til det barn, som hun har ham beskyldt, men ikke kan eller vil gøre sin ed, at han jo har haft med Maren Hansdatter legemlig omgængelse!«. Hertil svarede dommeren prompte, at han under sådanne omstændigheder selvfølgelig ikke kunne tillade Jens at aflægge sin ed, da han så højst sandsynligt ville begå mened og skade sin salighed. Jens måtte derfor påtage sig faderværdigheden samt erlægge sine lejermålsbøder til herskabet på Valdemars Slot.

Jens tog altså eds aflæggelsen meget alvorlig: Han turde simpelthen ikke lyve i retten, da det sandsynligvis har forholdt

sig på den måde, som det så ofte gør i små byer, nemlig at alle folk i byen har kendt til forholdet. Dette betød, at hvis han aflagde ed i retten på, at han ikke havde haft legemlig omgang med Maren, ja, så vidste alle, at han løj, og derved skadede han sit gode ry og rygte.

Der var andre karle, som i stedet valgte at rømme fra godset (og d.v.s. Tåsinge i 1700-tallet), frem for at betale de høje bøder, men dette kunne være et usikkert og farligt skridt udi det ukendte. Som oftest blev karlene, i hvert fald på Tåsinge, dog på godset og vedkendte sig faderskabet, selvom det betød, at de kom til at stå i næsten livslang restance til herskabet for deres ubetalte bøder. Som inddragelsesmiddel havde godsejeren dog visse midler. Han kunne lade synderne indsætte til hårdt fæstningsarbejde, putte dem i slotets arrest, og fra 1752 kunne man på Fyn lade dem indsætte i det nyoprettede tugthus i Odense, for dér at arbejde bøden af. Det var dog tilsyneladende ikke et middel, som kammerherre Niels Juel på Tåsinge (1696-1766) benyttede sig af. Kvinderne kunne tilligemed risikere at blive kagstrøget (pisket) offentligt foran kirken, hvis de ikke var i stand til at betale.

I Tåsinge birks tingbøger findes der mange eksempler på, at usædelige karle og piger blev stævnet for deres lejermålsbøder, og man kan her få et interessant billede af, hvordan den slags sager kunne forme sig.

I 1737 opkom der således en misforståelse mellem karlen Jeppe Madsen Lollik fra Lundby og Anne Hansdatter Kimer, som endte på birketinget: Sagen drejede sig om, at Jeppe følte sig vrangeligt udlagt af Anne som fader til hendes barn, og derfor lod han kalde to karle som vidner, og sammen gik de til Anne for at høre, om det nu også kunne være rigtigt, at han skulle være faderen. Anne svarede da Jeppe, at han jo bedst selv måtte vide, om han var

barnets fader. »Så hør da«, sagde Jeppe, »du vil have, at jeg skal stå derfor?«. »Nej«, svarede hun, »du skal ikke stå derfor. Jeg betror dig ikke dertil, og når den tid kommer, skal jeg nok få den, som derfor skal stå«. Jeppe mente nu, at Anne i vidners nærværelse havde frikendt ham for faderskabet, men på Tåsinge Birketing, hvor sagen endte, forklarede Anne, at det hele beroede på en misforståelse. Hun havde nemlig ment, at hun ikke ville betro Jeppe, »at tage derimod, men jordemoderen, når det skulle fødes. Videre erklærede hun her for retten, at hun havde holdt ved ham som en god, ærlig pige, men ham med hende som en skælm. Han havde lovet hende at ville have hende, og nu ville han ikke. Det var et skælmstykke«. Det ses ikke i tingbogen, hvad sagen endte med, men da den ikke blev ført videre, kan man vel formode, at Jeppe nu alligevel påtog sig det tunge faderskab og de høje bøder, nu misforståelsen var blevet opklaret.

I 1742 var den dog gal med Jeppe igen. Nu var han blevet udlagt af Maren Hansdatter i Lundby, og Maren mødte op i retten med sit spæde barn på armen. På tilspørgsel svarede hun, at barnet var fire uger gammelt. Dommeren spurgte da, hvorfor hun tidligere havde udlagt sin nu afdøde mand som faderen, men nu i stedet påstod, at det skulle være Jeppe. Hertil svarede Maren, at det havde været for at frelse Jeppe, men da hun skulle bekende for sognepræsten, Hr. Morsing, turde hun ikke lyve, og hun udlagde derfor Jeppe som den rette fader. Jordemoderen Anna Rasmussen, som også var indkaldt, havde dog ved selve fødslen udfrittet Maren om, hvem faderen egentlig var, og til hende havde Maren også sagt, at det var hendes salig mand, der var faderen. Jappes sagfører, prokurator Holm, gjorde derfor indsigelse og måtte i betragtning af sin fattige klients tilstand sige dette, »at alver-

den jo ligesom må tage og føle på, at denne ublu Maren Hansdatter vel vedbliver sin skarnsvorne og ubeviselige sigtelse og beskyldning«. Holm mente i stedet, at »Jep Madsen derimod er og skal findes et uskyldigt lam«! Jeppe fik da også lov til at aflægge sin benægtelsesed, og dermed gik han denne gang fri for videre tiltale.

Indimellem kunne der dog også ske det mærkværdige, at en besovet kvinde i god tro udlagde en forkert person! I 1745 havde tjenestepigen i Ventepose Mølle, Johanna Rasmusdatter, således ladet sig besnakke af en fremmed karl »om aftenen på marken til denne syndige gerning«. Karlen havde fortalt hende, at han hed Hans Marcussen Holst, og at han var skipper fra Åbenrå, men i virkeligheden sad den rigtige skipper Holst ude på søen i sit fartøj på vej til Svendborg. Da han kom i land, hørte han, at han var blevet udlagt som barnefader af Johanna, og »for at det ikke ved hans hjemkomst skulle indløbe ham til præjudice«, lod han hende stævne på Tåsinges ting ved prokurator Jens Nyborg.

Prokurator Nyborg greb nu til en krigslist: I retten lod han holde skipper Holst inkognito, mens han udspurgte Johanna om hendes bolers udseende. Hun fortalte da, at »det var en høj, smal karl og mådelig før i sit ansigt«. Herefter lod prokuratoren den rette Holst vise sig frem i retslokalet, og »retten anså ham efter begæring og fandt ham at være lille af højde, smal af ansigt og tillige mager og klein i al sin skabning. Nyborg kunne efter disse omstændigheder ikke noksom admire denne skikkelige mands skæbne, at han skal være brugt af et venteligt snedigt og politisk menneske, for at øve synd med bemeldte kvindemenneske på vild mark, og at dette ublu kvindemenneske, som forhen har været besovet, har så letsindigt vedblevet det navn, som hendes boler gav sig, ventelig til beskæmmelse for den rette, og at

dølge hendes egen ublufærdighed«. Herefter blev skipper Holst frifundet.

I 1730'ernes begyndelse får vi endda et eksempel på, hvor grueligt galt det kunne gå, og hvilken strøm af ulykker det kunne bringe med sig, hvis man var blevet fader til et uægte barn. Sagen drejede sig i begyndelsen egentlig om noget helt andet, men den udviklede sig hurtigt, og hovedpersonen, karlen Rasmus Rasmussen Æreboe fra Bjerreby, blev viklet ind i et net af ulykker, der fik store konsekvenser for ham. Det hele startede nytårsaften 1731, da Rasmus, som tjente hos Niels Hansen i Bjerreby, lod gå bud til Daniel Danielsen og Anders Stenør, om de ville komme til hans husbonds gård for dér at bevidne hans opsigelse til Niels Hansen. Vidnerne indfandt sig derpå, og Rasmus kundgjorde da for husbond, at han ikke ville blive længere hos ham end til næstkommende påske, endskønt han havde fæstet sig helt til Mikkelsdag (29. september). Dette ville Niels Hansen dog ikke høre tale om: »I har stedt Eder ved mig til Mikkelsdag, og det får I at holde«, var hans kommentar. Rasmus blev dog ved sit, og det fik den konsekvens, at Niels Hansen gik til herskabets ridefoged og klagede sin nød over den genstridige karl. Nogen tid derefter gik Rasmus Æreboe og skovede i Vemmenæs, da pludselig selve herskabet, oberstløjtnant Niels Juel, uforvarende dukkede op og strengt spurgte Rasmus, om det nu også kunne have sin rigtighed, at han ikke længere ville blive hos sin husbond Niels Hansen. Rasmus sagde da, at det var rigtig nok. Han ville andetsteds hen, siden han havde sagt op, og det hele skyldtes, at han og husbond ikke havde nemt ved at enes. Oberstløjtnant Juel brød sig imidlertid ikke om dette svar og replicerede derfor med at give Rasmus et par rap af ridepiskan, hvorefter han atter spurgte, om han havde ombestemt sig. Ville Rasmus nu blive i sin

plads: »Ja, ellers skulle han få mere!«. Her til svarede Rasmus da skyndsomst ja, »han ville blive i sin tjeneste til Mikkelsdag«. Tilfreds med svaret gik oberstløjtnanten derpå bort.

Men Rasmus havde ikke fortalt hele sandheden. Det var måske rigtigt nok, at han og Niels ikke enedes så godt, skønt andre karle modsagde dette, men det var næppe den virkelige grund til, at Rasmus ville væk. Der var nemlig sket det, at han var kommet under vejr med, at han havde besvangret »den uberygtede pige« Trine Pedersdatter, og nu ville han sikkert gerne ud af vagten, inden det kom til præstens og offentlighedens kundskab, og han skulle til offentligt skrifte og erlægge de klækkelige bøder.

Skønt Rasmus nu altså havde lovet sit herskab at blive i sin tjeneste til den rette fardag, holdt han ikke dette gennemtvungne løfte. I påsken 1732 rømmede han fra Niels Hansen, drog til Odense og lod sig hverve som rytter i major Gersdorffs regiment. Nu var Rasmus altså både rømningsmand og vordende fader til et uægte barn.

Efter et stykke tid hos regimentet i Odense kom Rasmus dog på andre tanker. Han fortrød sin overilede handling og rømmede nu også fra regimentet. Han har vel lidt af hjemve, for han vendte i hvert fald tilbage til Tåsinge, hvor han opsøgte sin gamle husbond. Her undskyldte han sin tidligere opførsel og tilbød Niels Hansen at tjene hos ham tiden ud til Mikkelsdag samt betale ham penge for hver dag, han havde været borte. Denne ret noble handlemåde blev Rasmus dog forhindret i, for alt imens han stod i stuen hos Niels Hansen, ankom sergent Crone og nogle af Niels Juels mænd, som arresterede ham og førte ham til arresten på Valdemars Slot! Rasmus var jo eftersøgt som rømningsmand, og desuden skyldte han nu for sine

lejemålsbøder. For at gøre ondt værre gjorde Rasmus modstand mod denne pludselige anholdelse, og i den tumult, der opstod, brugte han »adskillige onde og trusselsord, iblandt andet tog til kårde eller pallask, som han da havde på siden og sagde: Nu skal jeg lære dem på Tåsinge, hvad ingen forhen kan«. Rasmus blev imidlertid overmandet og smidt i hundehullet, hvor han skumlede og rasede og svor hævn over den ulyksalige sergent Crone: »Jeg havde ikke troet, at sergent Crone skulle have været mig så hård, men det har intet at betyde. Jeg skal nok betale ham derfor en anden gang«. Modstanden og truslerne mod Crone førte nu til, at Rasmus tilligemed blev anklaget for trusler og ærekrænkelser mod sergenten, og således voksede hans synderegister støt og roligt.

Mens Rasmus sad i sin arrest, blev der gjort forberedelser til den retssag, der skulle føres mod ham, og desuden blev major Gersdorph fra det odenseanske regiment også indstævnet, da Juel mente, at han ikke burde have antaget Rasmus som rytter, eftersom han ikke havde noget lovligt afskedspas. Men før sagen kom for, var Rasmus brudt ud af sin arrest og var forsvundet over alle bjerge. Han var ellers blevet godt bevogtet af nogle karle, men »dem uafvidende for nogen tid siden om natten imellem midnat og dag bortsneg (han) sig gennem et vindu i borgerstuen, hvor han var påvogtet og skulle beoagtes til videre«. Der var ellers gode, solide jernstænger for vinduerne, men på et tidspunkt hørte vogterne, at Rasmus »ramlede med stængerne og ringene«. De løb da straks til borgerstuen, men for sent, fuglen var fløjet. Den ene stang var brækket af således, at »hullet var så stort, da denne omvidnede jernstang var brækket, at et menneske kunne kravle derigennem«. Rasmus var borte, og han vendte ikke siden tilbage til Tåsinge.

Men ret skal jo være ret, og følgelig blev sagen alligevel gennemført på birketinget, hvor den obsternasige karl blev dømt som dobbelt rømningsmand, fader til et uægte barn samt til at lovlig bevise, at han ikke havde truet sergent Crone. Ville han ikke det, måtte han bøde derfor efter loven. Sluttelig dømtes han til at vende tilbage til sin tjeneste hos Niels Hansen og tjene ud til fardag. Men alt dette foregik jo i Rasmus' fraværelse, og om han nogen sinde kom til at bøde derfor er vel lidet sandsynligt. Men under alle omstændigheder får man et indblik i, hvilke konsekvenser et uønsket faderskab kunne afstedkomme.

Dog, der kunne ske ting, der var endnu værre, og det var netop, hvad der skete for enken Kirsten Jensdatter og husmanden Niels Ospensen i 1750'erne. Hele den ulykkelige affære fandt sted, mens Niels gik på dagleje hos enken Kirsten i Bjerreby. De to havde åbenbart et godt øje til hinanden, for skønt Niels var ægtemand, lod han sig friste til usædeligt levned med enken, og resultatet blev – som så ofte før – et uægte barn. Kirsten havde dog taget sine forholdsregler: Hun havde snøret sig godt ind, og således havde ingen opdaget, at hun var frugtsommelig. Hun nedkom derfor i dølgsmål med barnet, og den eneste medvider var Niels Ospensen, der jo også var faderen. I dybeste hemmelighed ombragte de nu barnet ved at brække dets hals, og Niels ville derpå grave det ned. Men det kunne ikke sådan lade sig gøre, da det var hård vinter og jorden frossen. Han tog derfor det døde barn med sig hjem og gemte det bag skorstenen på sit loft. Han ville så grave det ned, når det blev forår og jorden mere medgørlig! Men inden det kom så langt, blev affæren opdaget, da en eller anden fandt bylten med barnet på loftet.

Der kom selvfølgelig en retssag ud af historien, og Niels tilstod her, at det var enken Kirsten, der var moderen og han selv faderen. Hverken Kirsten eller Niels ville dog vedstå, at de havde ombragt barnet. Ganske forståeligt, når man tager i betragtning, at straffen herfor var døden. I retten forsvarede Kirsten sig med, at hun havde født 12-14 uger for tidligt; det var derfor kommet helt bag på hende, mens hun gik i køkkenet: Uden varsel kom barnet af sig selv og røg ned på gulvet, og derfor havde barnet fået »den skade, som det havde i halsen og hovedet«. Hun tog da barnet og lagde det i seng, men næste gang hun så til det, var det dødt: »Samme aften lagde (hun) det døde barn udi et skab og tog nøglen til sig, at det kunne være af vejen, og at barnet derpå blev i dølgsmål hos hende til torsdagen derefter, da Niels Ospensen kom til hende, og efter hendes begæring tog det døde barn bort med sig og lagde det på sit loft, fordi jorden var frossen«.

Dommeren ville dog ikke tro på Kirsten. For det første var barnet født i hemmelighed, og de havde ikke meddelt til nogen, at det var blevet født, og ej heller at det var dødt. Kirsten havde desuden indrømmet, at det havde været hendes hensigt at ombringe barnet, hvis det blev født levende, og desuden var de begge flygtet fra deres arrest og atter blevet pågrebet (Niels blev indfanget i Kolding!), og dette tydede jo klart på deres skyld. De blev derfor begge fundet skyldige, og dommen blev hård. Det kendtes nemlig for ret, at:

»siden delinkventinden Kirsten Jensdatter har født sit barn i dølgsmål, og her er corpus delicti (bevis), at barnet er lagt i skjul og befundet i den tilstand, at der er kendeligt tegn og billig mistanke til, at med barnet ikke må være lovligt omgået, foruden at hun selv bekender, at det var forud hendes forsæt, at hun ville dræbe

det, når det blev født levende; så bør hun for sig selv til velfortjent straf og andre udædiske mennesker til skræk og afsky ifølge lovens 6. bogs 6. kapitel, 7. og 8. artikel, miste sin hals for sværdet, og hovedet at sætte på en stage samt kroppen at nedgraves på retterstedet, så bør hun og efter lovens 6. bogs 6. kapitel, 1. artikel, have sin hovedlod (al ejendom) forbrudt.

Ligeledes, siden det er bekendt og bevist, at Niels Ospensen har ej alene som en ægtemand bedrevet hor med en anden ægtemands kone eller hustru, men endogså været medvider og medhjælper i at lægge dølgsmål såvel på det med Kirsten Jensdatter ham avlede barns fødsel og død, da han dog efter sin egen bekendelse vidste, at Kirsten Jensdatters forsæt var at dræbe hendes barn, så har jeg vel ikke kunne dømme ham efter aktors påstand til at lide på sit liv efter lovens 6. bogs 13. kapitel 25. artikel siden samme lovens artikel ikke passer sig i alt på dette faktum, allerhelst når 24. artikel udi samme kapitel overvejes med den forømmeldte 25. artikel, og hvorfor ikke heller egentlig er stævnet; men derimod forberørte hans misgerninger, til dømmes ham Niels Ospensen herved at miste sin frihed og at arbejde udi jern i nærmeste fæstning sin livstid, og efter lovens 6. bogs 6. kapitel, 1. artikel, have sin hovedlod forbrudt...«.

Det gik altså både Kirsten og Niels ganske ilde, og det er sikkert en sag, som der har gået frasagn om på Tåsinge i lange tider. Man kunne fortsætte med at remse sager om utroskab og hor op i ét væk, da tingbøgerne er spækket hermed, men de nævnte eksempler må være fyldestgørende til at give et indtryk af forholdene på det 18. århundredes Tåsinge. Uanset hvor hårde straffe man idømte de usædelige, var det dog et onde, man ikke kunne komme til livs. Når man først kunne gøre sig håb om ægteskab i en alder af 30 år, først da

kunne man skaffe hus og hjem, var det blot naturligt, at kroppens krav meldte sig, uanset ens gode intentioner. Det var trods alt et menneskes hele ungdom, hvor man skulle gå og forsage kødets lyst. Lejermåls-sager fortsatte da også i ét væk og vedblev at være en kilde til indtægt for de ærværdige herskaber på herregården og en ditto til armod for landbobefolkningen.

Var man blot et fattigt medlem af den menige almue, måtte man altså holde sig på måtten og følge dydens slagne vej, hvorimod de høje herskaber kunne tage mere nonchalant på Guds og kirkens bud. Herremanden kunne være rimeligt forvisset om, at ingen ville finde på at indstævne eller dømme ham, ifald han skulle forløbe sig og lade sig friste af kødets forbandelse. Niels Juel på Tåsinge, som rygterne netop lod vide skulle være noget af en libertiner, kunne derfor tage det ganske roligt, medmindre da rygterne og udtalelserne var direkte ærekrænkende. Det blev de ganske vist på et tidspunkt i midten af 1730'erne, men det er en anden og meget længere historie. Niels Juel kunne med sindsro fortsætte med at opkræve sine lejermålsbøder af sin underliggende almue... og det til trods for, at han selv, ifølge en københavnsk præst, skulle være en mand »som er bekendt for at vrinske efter hver mands hustru«, men sådan er der jo så meget!

Peter Henningsen f. 1964 i Marstal. Cand. phil i historie fra Københavns Universitet 1992.

Materiale

De nævnte sager findes alle i Tåsinge Birks Tingbøger i Landsarkivet for Fyn i Odense (transskriberet udgave med register af A. Lolk) under følgende datoer:

Jens Nielsen og Maren Hansdatter: 29/3, 24/5, 7/6, 5/7 og 23/8 1731.

Jeppe Madsen Lollik og Anne Hansdatter Kimer: 5/12 1737.

Jeppe Madsen Lollik og Maren Hansdatter: 12/7 og 9/8 1742.

Johanna Rasmusdatter og Hans Marcussen Holst: 30/9 1745.

Rasmus Rasmussen Æreboe: 1/5, 23/5, 12/6, 19/6, 24/7, 28/8 og 4/9 1732. 19/2 og 9/4 1733.

Niels Ospensen og Kirsten Jensdatter: 15/2, 8/3, 29/3 og 3/5 1753.

Beskrivelsen af Niels Juel som lidt af en vellystning findes gengivet i:

Else Kornerup: En tragisk livsskæbne fra pietismens tid. Fynske Årbøger. Bind IX. Odense 1965.